

Тема 1. ПРЕДМЕТ, МЕТОД ТА СИСТЕМА КРИМІНОЛОГІЇ

План

1. Поняття і предмет кримінології.
2. Місце кримінології серед інших наук.
3. Система кримінології.
4. Метод кримінології.
5. Задачі кримінології.
6. Особливості методики кримінологічних досліджень

1. Поняття і предмет кримінології

Термін “кримінологія” походить від латинського “*crimen*” – злочин, злочинність та “*logos*” – слово, вчення. Тобто вчення про злочин, злочинність, наука, що вивчає злочинність. Термін цей ввів у використання в 1885 р. італієць Гарофалло, який видав книжку з цією назвою.

Щоб визначити, що є предметом кримінології, треба відповісти на питання, які явища вона вивчає.

Предмет кримінології складається з чотирьох компонентів:

1) **Злочинність** як історично змінне соціальне явище, яке складається із сукупності всіх скоєних у країні за певний період злочинів.

2) **Причини злочинності**, тобто сукупність тих негативних соціальних явищ, які призводять до порушення кримінального закону, і умов, які сприяють цьому, а також аналіз їх взаємодії.

3) **Особа злочинця** – особливості її соціально-демографічних, кримінально-правових характеристик, культурно-освітніх і морально-психологічних якостей, ціннісних орієнтацій. Без вивчення особи злочинця неможливо отримати повне уявлення про причини злочинності і окремих злочинів, механізм їх дії.

4) **Заходи щодо попередження злочинності** – їх загальна концепція, види державних заходів, направлених на виявлення, усунення причин і умов злочинності, окремих її видів, конкретних злочинів.

Всі компоненти предмета кримінології взаємопов'язані. Причому вивчення злочинності, її причин і особи злочинця не є самоціллю, а служить розробці і вдосконаленню попереджувальної діяльності на основі знань дійсної картини діянь, з якими ведеться боротьба, і закономірностей їх змін.

Основні поняття кримінології – злочин і злочинець, правова профілактика – визначаються і врегульовуються галузями права: кримінальним, кримінально-процесуальним.

Разом з тим такі складові її предмета, як причини злочинності, умови, які їй сприяють, профілактика на загальносоціальному рівні, виходять за

Кримінологія – соціально-правова наука про злочинність, яка досліджує сутність і форми проявлення злочинності, причини і закономірності її виникнення і зміни, а також закономірності і форми соціального впливу на причини і умови злочинності з метою попередження і подолання цього негативного явища.

межі правових явищ і лежать у площині соціальних явищ.

Тобто кримінологія поєднує як соціологію, так і право, і тому ця наука виникла на межі двох наук і являється соціально-правовою.

2. Місце кримінології серед інших наук

Будучи соціально-правовою наукою, кримінологія пов'язана з кримінальним правом. Кримінологія оперує поняттями кримінального права: злочин та його види, злочинці та їх категорії (неповнолітні, рецидивісти), обґрунтованість та ефективність кримінального закону і практика його застосування. Кримінальне право має задачею попередження скоєння злочинів членами суспільства через застосування покарань за вчинення злочинів. Кримінологія вивчає соціальну зумовленість і ефективність цих заходів профілактики.

Кримінологія стикається з кримінальним процесом, оскільки в предмет її входять питання встановлення і усунення органами кримінального судочинства причин і умов, що сприяють скоєнню злочинів.

Криміналістика дає кримінології рекомендації щодо тактики і методики виявлення слідчим і судом причин та умов конкретних злочинів.

Зв'язок з кримінально-правовою статистикою полягає в тому, що методи статистики широко застосовуються в кримінологічних дослідженнях. Фактичний статистичний матеріал про стан злочинності, ознаки, які характеризують особу злочинця, стан правової профілактики необхідний кримінології для теоретичних узагальнень.

Положення і дані адміністративного, цивільного і сімейного права є основою для розробки кримінологією рекомендацій державним та громадським органам як суб'єктам профілактики.

Кримінологія пов'язана з багатьма іншими неюридичними науками. Вона не може обійтись без даних соціальної психології, яка розкриває механізм появи в суспільстві окремих груп населення, яким притаманні антисоціальні погляди, традиції, що визначають можливість вчинення правопорушення. Без з'ясування сутності такого механізму ускладнюється вивчення особи злочинця, а також причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів.

Необхідність вивчення впливу на злочинність і боротьби з нею багатоманітних соціальних процесів у сфері виробничо-господарської діяльності, складу і міграції населення, сім'ї, матеріального стану і культури населення, побуту і дозвілля також зумовлює зв'язок кримінології з економічною наукою, демографією, з соціологією сім'ї, соціологією праці та дозвілля, соціальною статистикою.

3. Система кримінології

Знаючи місце кримінології серед інших наук, необхідно з'ясувати питання про її власну систему. Прийнято виділяти два найважливіших її розділи: загальний і особливий.

В загальному розглядаються:

- предмет і метод науки;
- загальне поняття і основні риси злочинності, її причини;
- особа злочинця;
- причини і умови конкретних злочинів;
- основи теорії попередження злочинів;
- соціальне планування боротьби із злочинністю;
- організація вивчення і попередження злочинності в регіоні, на об'єкті.

В особливому розділі дається кримінологічна характеристика окремих груп злочинів і особливості їх попередження. Ці групи злочинів класифікуються, головним чином, за специфікою антисоціальної направленості суб'єктів та їх злочинної мотивації.

За цими ознаками виділяють:

- насильницькі злочини і хуліганство;
- корисливі і посадові злочини;
- злочини у сфері господарської діяльності (економічна злочинність);
- злочини, вчинені неповнолітніми;
- рецидивна злочинність.

Така кримінологічна класифікація створює умови для комплексної розробки заходів попередження злочинності.

Таким чином, **система кримінології – це певний порядок у розташуванні та взаємозв'язку частин (елементів) і цілого (науки).**

4. Метод кримінології

Під *методологією науки* розуміють сукупність прийомів, за допомогою яких розкриваються закономірності, форми і зміст явищ, що вивчаються.

Всезагальний метод пізнання – це діалектичний і історичний матеріалізм, основні закони і категорії діалектики. Застосовуючи ці закони і категорії при дослідженні злочинності, кримінологія в змозі розкрити внутрішні закономірності цього антисоціального явища і визначити шляхи впливу на нього з метою його викорінення.

Закони діалектики, які використовує кримінологія:

- 1) єдності і боротьби протилежностей;
- 2) переходу кількісних змін у якісні;
- 3) заперечення заперечення.

Категорії діалектики, якими оперує кримінологія:

- 1) одиничного, особливого, загального;
- 2) причини і наслідки;
- 3) необхідності і випадковості;
- 4) можливості і дійсності;
- 5) змісту і форми;
- 6) сутності і явища.

Методи кримінологічних досліджень поділяються на:

Загальнонаукові:

- абстрагування;
- синтезу і аналізу;
- аналогії;
- моделювання;
- узагальнення;
- порівняльно-правовий;
- математичний.

Спеціальні:

- статистичні;
- анкетування;
- інтерв'ювання;
- тестування;
- вивчення документів;
- спостереження;

- експерименту;
- кримінологічна експертиза;
- експертних оцінок.

1. **Соціологічні методи** – це методи масового опитування.

Анкетне опитування – інформація, яка при цьому отримується, залежить багато в чому від самої анкети – методичного документа, який являє собою систему зумовлених цілями і задачами дослідження питань.

Інтерв'ю дає можливість психологічного контакту із респондентом, що відбивається на якості інформації.

Метод спостереження пов'язаний із безпосереднім сприйняттям досліджуваної ситуації, групи, події. Задачею дослідника стає аналіз і пояснення поведінки людей у певних ситуаціях.

Метод експертних оцінок полягає в отриманні, обробці й інтерпретації суджень спеціалістів якоїсь галузі знань або практичної діяльності з конкретних питань.

Метод аналізу документів дає певний обсяг інформації, яка характеризує досліджуваний об'єкт.

2. **Психологічні методи** – тестування.

Психологічні тести – це методи, за допомогою яких вимірюється ступінь вираженості психічних якостей особи, малих груп.

3. **Статистичні методи.** Статистика вивчає масові явища, і за допомогою статистичного методу стає можливим зібрати і узагальнити інформацію про кількісні характеристики злочинності, особу злочинця, що дозволяє виявити закономірності явищ, які вивчаються.

Вибіркове спостереження – досліджується частина (вибірка) сукупності по заздалегідь визначеній ознаці, і результати поширюються на усю сукупність.

На основі статистичної інформації, обробленої і дослідженої за допомогою статистичних методів, можливо дати правильну оцінку стану злочинності, встановити закономірності її розвитку і намітити шляхи боротьби з нею.

5. Задачі кримінології

Задачі кримінології визначаються загальними задачами боротьби із злочинністю.

Головна задача – комплексний аналіз процесів і явищ, з якими пов'язано існування злочинності, і розробка заходів їх ліквідації на підґрунті закономірностей суспільного розвитку.

Складовими цієї задачі є наступні:

- вивчення кількісних і якісних показників злочинності (стану, рівня, структури, динаміки, характеру, географії злочинності);
- вивчення причин злочинності;
- дослідження систем заходів боротьби зі злочинністю;
- дослідження ефективності діяльності правоохоронних органів;
- правове виховання членів суспільства та шляхи його удосконалення на державному рівні;
- розробка загальної концепції профілактики злочинів;
- надання науково обґрунтованого матеріалу для подальшого вдосконалення законодавства по боротьбі зі злочинністю;
- вивчення досвіду інших країн з попередження злочинів.

Наукове дослідження кримінології виконує чотири основні функції кримінології:

1) Описова – повна й об'єктивна фіксація характеристик об'єкта дослідження та існуючих між ними зв'язків і відносин.

2) Пояснювальна – це теоретичний аналіз причинно-наслідкових зв'язків, виявлених закономірностей виникнення, розвитку і функціонування явищ злочинності, що вивчаються.

3) Прогностична – наукове передбачення розвитку явищ злочинності в майбутньому, визначення тенденцій і закономірностей її розвитку.

4) Регулятивна – це розробка і реалізація рекомендацій щодо удосконалення практики боротьби зі злочинністю на основі конкретного емпіричного матеріалу, отриманого при кримінологічному дослідженні.

6. Особливості методики кримінологічних досліджень

Наука кримінологія розробляє спеціальну методику, тобто *сукупність конкретних прийомів збору, обробки й аналізу первинної інформації, яка характеризує стан, структуру і динаміку злочинності, її причини і умови, особу злочинця, заходи боротьби зі злочинністю.*

Оскільки кримінологія соціально-правова наука, то для її методики характерне поєднання як юридичного, так і соціального підходів до вивчення своїх об'єктів.

Наприклад, при аналізі одиничного злочину, його причин і умов, особи конкретного злочинця, профілактичної роботи слідчих, судових органів по кримінальній справі за допомогою процесуальних засобів вивчення організується, в першу чергу, стосовно матеріалів

справи. Проте, базуючись на вивченні одиничних кримінальних справ, неможливо викрити закономірності і типові риси як злочинності, так і практики боротьби з нею, оскільки ці закономірності проявляються тільки при масовому спостереженні у формі статистичних закономірностей. Тому кримінологія широко застосовує методи соціологічних досліджень, зберігаючи як їх вихідні правові поняття (злочин, злочинець).

Для того, щоб розібратися в таких складних комплексах, кримінологія використовує методики багатьох суспільних наук: статистики, психології, демографії, окремих галузей соціології.

Поведінка людей вивчається як єдність об'єктивних і суб'єктивних факторів, тобто необхідно враховувати як об'єктивні негативні явища, що зумовлюють скоєння злочину, так і досліджувати особливості позиції особи, що сформувалась під впливом цих явищ (ціннісні орієнтації, звички, інтереси, які характерні для осіб, що вчиняють злочин).

Будь-яке кримінологічне дослідження починається з розробки його програми, яка визначає задачі і шляхи даного дослідження, а також направлення практичного використання його результатів. На основі програми складається організаційно-технічний план, в якому визначаються окремі етапи і конкретні прийоми кримінологічного дослідження (понятійний апарат, джерела інформації, обробка її тощо).

Терміни та визначення: кримінологія, предмет кримінології, система кримінології, методологія науки кримінології, методи кримінологічних досліджень.

Питання для самоконтролю

1. Що вивчає кримінологія?
2. Поясніть вислів “Кримінологія – соціально-правова наука”.
3. Дайте визначення кримінології.
4. В чому проявляється зв'язок з іншими правовими та неправовими науками?
 - а) кримінальним правом, кримінальним процесом, криміналістикою, правовою статистикою;
 - б) соціальною психологією, економікою, демографією, соціологією сім'ї та молоді.
5. Система кримінології (поняття, класифікація та взаємозв'язок частин).
6. Методи кримінології та їх класифікація:

- всезагальні;
 - загальнонаукові;
 - спеціальні.
7. Сутність соціологічних методів.
 8. Значення статистики в кримінології.
 9. Задачі кримінології.
 10. Функції кримінології (описова, пояснювальна, прогностична, регулятивна).
 11. Особливості методик кримінологічних досліджень (поєднання правових та соціальних методів).
- Реферати:**
1. Історія розвитку кримінології.
 2. Сучасний стан кримінологічної науки в Україні.
 3. Методика кримінологічних досліджень.
 4. Кримінологія – соціально-правова наука.

Література до теми

1. Аванесов Г.А. Кримінологія. – М., 1984.
2. Блущштейн Ю.Д., Яковлев А.М. Введение в курс криминологии. – Минск, 1983.
3. Гаврилишин А.П., Михайлов А.Е. Учебно-методические материалы к лекции. – К.: УАВД, 1992. (Тема: Понятие, предмет, задачи, метод и система криминологии).
4. Даньшин И.Н. Криминология: Понятие, предмет, задачи и система криминологической науки: Конспект лекций. – Харьков, 1995.
5. Зелинский А.Ф. Криминология. – Харьков, 2000.
6. Карпец И.И. Современные проблемы криминологии. – М., 1982.
7. Ковалев Н.И. Основы криминологии. – М., 1970.
8. Кримінологія і профілактика злочинів: Курс лекцій: У 2 кн. Загальна частина / Ю.В. Александров, А.П. Гаврилишин, О.М. Джужа та ін.; Під ред. В.Г. Лихолоба. – К.: Українська академія внутрішніх справ, 1996.
9. Курс советской криминологии. – М., 1985.
10. Сахаров А.Б. Некоторые принципиальные вопросы советской криминологии // Криминология и уголовная политика. – М., 1985.
11. Зелінський А. Перспективи подальшого розвитку кримінології // Право України. – 2001. – № 1. – С. 107.
12. Джужа О. Яка кримінологія потрібна сьогодні? // Право України. – 2000. – № 6. – С. 95.
13. Фролова О. Щодо реформування предмета кримінології // Право України. – 2003. – № 7. – С. 122.